

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه ی کارشناسی ارشد در رشته ی زبان و ادبیات فارسی

شرح مشکلات و دشواری های هفت قصیده ی بلند شرح نشده ی دیوان خاقانی

به کوشش

زهرا حسام پور

استاد راهنما

دکتر محمد حسین کرمی

شهریور ۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

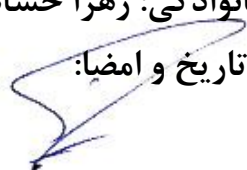
به نام خدا

اظہارنامہ

اینجانب زہرا حسام پور (۹۰۱۲۹۱) دانشجوی رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی، دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی اظہار می‌کنم که این پایان‌نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظہار می‌کنم که تحقیق و موضوع پایان‌نامه‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه‌ی حقوق این اثر مطابق با آیین‌نامه مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: زہرا حسام پور

تاریخ و امضا:

به نام خدا

شرح مشکلات و دشواری‌های هفت قصیده‌ی
بلند شرح نشده‌ی دیوان خاقانی

به کوشش
زهرآ حسام پور

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز به عنوان بخشی
از فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد

در رشته‌ی
زبان و ادبیات فارسی

از دانشگاه شیراز
شیراز
جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی کمیته‌ی پایان‌نامه با درجه‌ی: عالی

دکتر محمدحسین گرمی، استاد بخش زبان و ادبیات فارسی (استاد راهنما)

دکتر سعید حسام پور، دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی (استاد مشاور)

دکتر اکبر صیادکوه، دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی (داور داخلی)

شهریور ۱۳۹۲

تقدیم بہ

ہمسسر عزیزم رحیم

سپاسگزاری

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بِكُلِّ مَا حَمِدَهُ بِهٖ اَدْنٰى مَلٰٓئِكَتِهٖ اِلَيْهٖ، وَ اَكْرَمُ خَلِيْفَتِهٖ عَلَيْهِ، وَ اَرْضٰى حَامِدِيَهٗ لَدِيَهٗ.

سپاس خدای را به هر آن چه نزدیک ترین فرشتگانش و گرامی ترین بندگان و پسندیده ترین ستایش کنندگان او را ستوده اند.

به حکم «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بر خود لازم می دانم که مراتب شکر و سپاس خود را از یک یک استادان گران قدری که در مدت انجام این پایان نامه از محضرشان بهره مند بوده ام، ابراز دارم.

از استاد فرهیخته جناب آقای دکتر محمدحسین کرمی به خاطر زحماتی که در طول تهیه ی پایان نامه متحمل شده تا رساله به بهترین نحو به پایان برسد صمیمانه قدردانی و تشکر می نمایم.

هم چنین از استادان فرزانه جناب آقای دکتر سعید حسام پور و جناب آقای دکتر اکبر صیادکوه که با راهنمایی های ارزنده خویش این جانب را راهنمایی فرمودند سپاسگزارم.

خداوند متعال بر توفیقشان بیفزاید.

چکیده

شرح مشکلات دیوان خاقانی (هفت قصیده‌ی بلند شرح نشده)

به کوشش:

زهرا حسام‌پور

خاقانی شروانی یکی از بزرگترین قصیده‌سرایان پهنه‌ی ادب فارسی است، که به علت دشواری اشعارش چنان‌که شایسته‌ی مقام اوست، نزد همگان شناخته شده نیست. وی به دلیل داشتن اطلاعات و آگاهی بر علوم مختلف و وارد کردن آنها در شعر و همچنین به خاطر قدرت خارق‌العاده‌ای که در به‌کارگیری مضامین و خلق ترکیبات بکر و دشوار داشت موجب پیدایش سبک خاصی در شعر و ادب فارسی گردید.

به‌کارگیری ترکیبات بدیع و پیچیده و کنایات غریب و همچنین به‌کارگیری علوم مختلف و اصطلاحات آنها موجب دشواری و پیچیدگی‌هایی در اشعارش شده است که نیازمند شرح و توضیح می‌باشد. در این پایان‌نامه هفت قصیده شرح نشده‌ی خاقانی به شیوه‌ی توصیفی-تحلیلی شرح شده است. هدف از این پژوهش آسان نمودن درک مفاهیم هفت قصیده‌ی خاقانی و گره‌گشایی از دشواری‌های آن است. یافته‌های این پژوهش در چهار فصل تنظیم شده است:

در نخستین فصل کلیات تحقیق یعنی اهداف، اهمیت، پیشینه، روش و سؤالات تحقیق آمده است. بررسی احوال و آثار خاقانی در فصل دوم صورت گرفته و در سومین فصل که مهم‌ترین بخش پژوهش پیش‌رو است، هفت قصیده‌ی برگزیده از میان قصاید خاقانی شرح شده است. فصل پایانی نیز نتیجه‌ی تحقیق، بحث و بررسی‌های انجام شده را در بردارد.

از جمله نتایج حاصل از این پژوهش، پی بردن به پیچیدگی و صور خیال شعر خاقانی از جمله استعاره و کشف و گره‌گشایی از مضامین دشوار مخصوص به سبک خاقانی است.

کلید واژه: خاقانی، دشواری‌ها، شرح، قصیده.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

فصل اول: مقدمه

- ۱-۱- کلیات ۲
- ۲-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق ۳
- ۳-۱- هدف تحقیق ۴
- ۴-۱- پیشینه‌ی تحقیق ۴
- ۵-۱- روش تحقیق ۸
- ۶-۱- سؤالات تحقیق ۸

فصل دوم: گذری بر احوال و سبک شعر خاقانی

- ۱-۲- نام، لقب، نسب و زادگاه خاقانی ۱۰
- ۲-۲- مذهب خاقانی ۱۲
- ۳-۲- اوضاع سیاسی آذربایجان در قرن ششم هجری ۱۲
- ۴-۲- آشنایی با سبک قرن ششم و شیوه‌ی شاعری خاقانی ۱۳
- ۵-۲- سبک آذربایجانی ۱۴
- ۶-۲- سبک خاقانی ۱۵
- ۷-۲- ویژگی‌های زبانی و بیانی ۱۶
- ۸-۲- آثار خاقانی ۱۶

فصل سوم: شرح هفت قصیده‌ی بلند دیوان خاقانی

- ۱-۳- قصیده‌ی اول در تحقیق و موعظه و حکمت و مرثیه‌ی امام ناصرالدین ابراهیم..... ۱۹
- ۲-۳- قصیده‌ی دوم در عزلت و فقر و حکمت..... ۵۸
- ۳-۳- قصیده‌ی سوم در مدح خاقان اکبر منوچهر شروان شاه..... ۸۱
- ۴-۳- قصیده‌ی چهارم در مدح جلال الدین ابوالمظفر اخستان بن منوچهر..... ۱۳۱
- ۵-۳- قصیده‌ی پنجم در مدح جلال الدین ابوالمظفر اخستان شروان شاه..... ۱۷۰
- ۶-۳- قصیده‌ی ششم در تهنیت عید و مدح اتابک اعظم مظفر قزل ارسلان بن ایلدگز..... ۱۸۱
- ۷-۳- قصیده‌ی هفتم در عزلت و قناعت..... ۲۱۰

فصل چهارم: نتیجه‌گیری

- ۴- نتیجه‌گیری..... ۲۲۰

- منابع و مأخذ..... ۲۲۲

فهرست کوتاه‌نوشت‌ها

آندراج = فرهنگ آندراج

برهان = برهان قاطع

غیاث = غیاث‌اللغات

فرهنگ لغات و تعبیرات = فرهنگ لغات و تعبیرات دیوان خاقانی

لغت‌نامه = لغت‌نامه‌ی دهخدا

معین = فرهنگ فارسی معین

منتهی = منتهی الأرب

ناظم = فرهنگ نفیسی (ناظم‌الاطبا)

فصل اول

مقدمه

۱-۱- کلیات

خاقانی یکی از استادان بزرگ زبان پارسی است. وی در آوردن مضامین مختلف در قالب الفاظ و عبارات پیچیده مهارت خاصی داشته است. انبوهی معنی و باریک خیالی باعث دشواری اشعار وی شده است. این پیچیدگی زبان باعث شده است تا فهم دقیق ابیات وی دشوار شود. با توجه به این که شناخت آرا و افکار هر شاعری در گرو آشنایی با پیکره و پیام سخن است. بسیاری از آثار با ارزش پیشینیان به دلیل استفاده از قابلیت‌های مختلف زبان، کاربرد ترکیبات و اصطلاحات جدید، استفاده از صورخیال و آرایه‌پردازی‌های شاعرانه و قرار گرفتن در شرایط خاص اقلیمی و جغرافیایی، برای سهولت در درک و فهم نیاز به شرح و توضیح دارند. با توجه به دشواری‌ها و ترکیب‌های پیچیده و پیوندهای نغز و ابتکاری در اشعار خاقانی و لزوم شرح آن جهت سهولت درک در این تحقیق هفت قصیده‌ی بلند شرح نشده از دیوان او را شرح خواهیم کرد.

مطلع قصاید بر اساس دیوان خاقانی به کوشش دکتر ضیال‌الدین سجادی به شرح زیر است:

۱. در تحقیق و موعظه و حکمت و مرثیه‌ی امام ناصرالدین ابراهیم

نثار اشک من هر دم شکر ریزی است پنهانی که همت را ز ناشوئی است از زانو و پیشانی

۲. در عزلت و فقر و حکمت

در این منزل اهل وفایی نیایی مجوی اهل که امروز جای نیایی

۳. در مدح خاقان اکبر منوچهر شروانشاه

صبحدم آب خضرنوش از لب جام گوهری کز ظلمات بحر جست آینه‌ی سکندری

۴. در مدح جلال‌الدین ابوالمظفر اخستان بن منوچهر

پیش که صبح بر درد شقه‌ی چتر چنبری خیز مگر به برق می برقع صبح بر دری

۵. در مدح جلال‌الدین ابوالمظفر اخستان شروانشاه

بردار زلفش از رخ تا جان تازه بینی وز نیم کشت غمزه‌اش قربان تازه بینی

۶. در تهنیت عید و مدح اتابک اعظم مظفر قزل ارسلان بن ایلدگز

چون صبحدم دم عید کند نافه گشایی بگشای رگ خم که کند صبح نمایی

۷. در عزلت و قناعت

چو گل بیش ندهم سران را صدای کنم بلبلان طرب را وداعی

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

توانمندی و قدرت سخنوری خاقانی، بدون شک او را به یکی از بزرگترین قصیده‌سرایان قرن ششم تبدیل کرده است. روح ناآرام و کاوشگر، همراه با قدرت خلاقه‌ی ذهنی، او را بر آن داشته که هر گوشه و قلمرویی را بکاود تا با تصرف در عرصه‌های مختلف، جهان را دگرگون از دیگران به تصویر کشد و خواننده را در عالمی فراتر از الفاظ و واژگان، به تفکر و اندیشه وادارد.

قصاید خاقانی به خاطر استفاده از تعبیرات کنایی، اصطلاحات و واژگان علمی، کاربرد واژه‌های مهجور عربی، مهارت در خلق ترکیبات بدیع و نو و آرایه‌پردازی‌های زیبا همواره در صدر دشوارترین قصاید فارسی محسوب می‌گردد.

از آنجا که دیوان خاقانی گنجینه‌ای است گران قدر که ما را با اندیشه‌ها و احساسات و سیر فکری او آشنا می‌سازد؛ پرداختن به قصاید او و پرده برداشتن از ترکیب‌های نغز و رازهای نهفته در ابیاتش، نه تنها ادب دوستان و اهل زبان را مفید است؛ بلکه اهل فرهنگ و هنر و جامعه شناسان نیز می‌توانند در هر زمینه‌ای از فعالیت‌های اجتماعی خود از آن بهره‌ها جویند.

تاکنون شروح بسیاری برای سهولت و درک آسان قصاید او نوشته شده است که در آنها بسیاری از دشواری‌ها و پیچیدگی‌ها، گره‌گشایی گردیده اما این شارحان فقط به‌طور گزینشی و

سلیقه‌ای، تعدادی از ابیات و قصاید او را شرح کرده که هیچ‌کدام بطور کامل و جامع به شرح کامل آن نپرداخته‌اند. ما در این تحقیق در حد توان به شرح و توضیح ابیات، واژگان، تعبیرات و ترکیبات دشوار اشعار، همراه با شناسایی آرایه‌ها و صور خیال و زیبایی‌های شعری این شاعر بلند پایه خواهیم پرداخت.

۱-۳- هدف تحقیق

۱. شرح و توضیح واژگان و دشواری‌های هفت قصیده‌ی شرح نشده از خاقانی.
۲. آشنایی با افکار و اندیشه‌های خاقانی در قصاید انتخابی.
۳. کشف زیبایی‌های هنری و صور خیال در قصاید انتخابی.
۴. توضیح و شرح نکات تاریخی، فرهنگی، اجتماعی در قصاید انتخاب شده.

۱-۴- پیشینه‌ی تحقیق

با توجه به این که شارحان از دیرباز به دنبال شرح و تحلیل آثار ادبی بوده‌اند؛ تسلط و چیرگی و قدرت بیان خاقانی، زمینه‌ای مناسب برای شارحان آثار ادبی فراهم نمود تا شرح‌هایی بر اشعار او بنویسند. این شارحان فقط تعداد یا گزیده‌ای از قصاید و ابیات او را شرح کرده‌اند در حالی که هیچ‌کدام شرح کامل و جامعی نیستند. برخی از شرح‌های قدیم و جدید داخلی و خارجی درخور ذکر که بر اشعار او نوشته شده عبارتند از:

الف: شرح‌های قدما بر شعر خاقانی:

۱. شیخ آذری طوسی در قرن نهم، قصیده‌ی معروف خاقانی با عنوان «فلک کز روتر است از خطّ ترسا» را در کتاب «جواهر الاسرار» که منتخب کتاب مفتاح الاسرار خود اوست شرح کرده و این شرح به ضمیمه‌ی کتاب «اشعه اللّمعات» جامی چاپ شده است.
۲. رضاقلی خان هدایت نیز شرحی به نام «مفتاح الكنوز» تألیف کرده که در کتاب مجمع الفصحا از آن نام برده است.
۳. محمدبن داود بن محمدبن محمود علوی شادی‌آبادی نیز شرحی مشبع بر چهل و چهار قصیده‌ی خاقانی نوشته است؛ او در دربار ناصرالدین خلجی (۹۰۶-۹۱۶ هجری) می‌زیسته است.
۴. عبدالوهاب بن محمود الحسنی الحسینی المعموری که به غنایی تخلص داشتند؛ شرحی به نام «محبّت نامه» در حدود سال ۱۰۹۰ هجری برای پسر خود صدرالدین محمد تألیف کرده است.
۵. قبول محمد شرحی بر ده قصیده‌ی خاقانی نوشته که آن را «فرح افزا» نامیده است.
۶. علوی لاهیجی یکی از درباریان جهانگیر (۱۰۱۴-۱۰۳۷ هجری) شرحی بر چند قصیده‌ی خاقانی نوشته که آن را به جهانگیر پادشاه اهدا کرده است.
۷. احمد حسن شوکت شرحی به زبان اردو به عنوان «حل قصاید خاقانی» نوشت. این شرح در شهر میرت در سال ۱۹۰۷ انتشار یافت.
۸. چاپ لکهنو دیوان خاقانی نیز که در آن علاوه بر ذکر شرح‌های پیشینان، خود نیز محتوی شرحی بر دیوان اوست.

ب: تحقیقات خارجی:

- چند تن از خاورشناسان معروف درباره‌ی خاقانی به مطالعه و تحقیق پرداخته و رسالاتی درباره‌ی او نوشته‌اند که به چند مورد آن اشاره می‌کنیم:
۱. هان. و. خانیکوف (۱۸۲۲-۱۸۷۸ م) اولین خاورشناسی است که راجع به خاقانی تحقیقات کاملی کرد. او هنگامی که در تبریز ژنرال قنسول بود؛ ضمن آن که موادی برای تاریخ شروانشاهان جمع‌آوری می‌کرده؛ یادداشتهای پرارزشی نیز تهیه کرده است.

۲. ادوارد برون، خاورشناس معروف، خلاصه‌ی تحقیقات خانیکوف را در تاریخ ادبیات خویش آورده است.

۳. هرمان. اته از دیگر مستشرقینی است که از تحقیقات خانیکوف استفاده کرده است. او می‌گوید: «اشعار خاقانی با وجود لحن قوی و خوش آهنگی که دارند مشحون از تصنعات و تکلفات بسیار و کنایات و استعارات غریب می‌باشد».

۴. ولادیمیر مینورسکی یکی دیگر از مستشرقین معاصر است که درباره‌ی شرح و ترجمه‌ی قصیده‌ی مسیحیت (فلک کژوتر است از خطّ ترسای خاقانی) رساله‌ای به زبان انگلیسی نوشته که در سال ۱۹۴۵ به چاپ رسانیده است. این رساله را آقای دکتر عبدالحسین زرین کوب به فارسی ترجمه کرده و تعلیقاتی بر آن افزوده‌اند.

۵. ث. زالمان یکی دیگر از خاورشناسانی است که رساله‌ای درباره‌ی رباعیات خاقانی نوشته و آن از منابع و فهارس و لغات و متون مشهور، مشحون است. مطالعات و تحقیقات او از یافته‌های خانیکوف تجاوز نمی‌کند.

ج: شرح معاصران بر اشعار خاقانی

۱. حاشیه‌ی مرحوم علی عبدالرسولی بر دیوان خاقانی در سال ۱۳۱۷ که در ضمن تصحیح آن به طور اختصار به معنی بعضی از عبارتها و واژگان پرداخته است.

۲. آیینیه‌ی عبرت از دکتر محمدجواد شریعت در سال ۱۳۴۸ که در آن به شرح لغوی قصیده‌ی ایوان مدائن پرداخته است.

۳. گزیده‌ی اشعار خاقانی از دکتر ضیاءالدین سجادی در سال ۱۳۵۱ که گزیده‌ای از چند قصیده، یک ترکیب‌بند، چند قطعه، تعدادی از غزلیات همراه با شرح آنهاست.

۴. گزیده‌ی صد و شصت و هشت شعر از دیوان خاقانی از دکتر جعفر مؤید شیرازی در کتاب «شعر خاقانی» که در آن عمدتاً غزلیات و برخی از قصاید را آورده است.

۵. فرهنگ لغات و اصطلاحات دشوار دیوان خاقانی در دو جلد از دکتر ضیاءالدین سجادی که این فرهنگ در دو جلد به همت انتشارات زوار در سال ۱۳۴۷ منتشر شده است که در آن بیشتر به معانی واژگان و اصطلاحات پرداخته است.

۶. شرح قصیده‌ی ترسائییه با عنوان سوزن عیسی از میر جلال‌الدین کزازی که در سال

۱۳۷۶ به همت انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی منتشر شد و شامل شرح مفصل این قصیده است.

۷. شرح قصیده‌ی با مطلع «رخسار صبح پرده بعمدا برافکند» با ۱۴۵ بیت و ردیف «برافکند» تحت عنوان «رخسار صبح» از جلال‌الدین کزازی.

۸. «بزم دیرینه‌ی عروس» شرح پانزده قصیده خاقانی از معصومه معدن‌کن است. این کتاب در سال ۱۳۷۲ توسط مرکز نشر دانشگاهی در تهران منتشر شده است.

۹. «شاعر صبح» اثر دکتر ضیاء‌الدین سجادی که شرح ۳۵ قصیده، یک ترکیب‌بند، چند غزل، قطعه، رباعی و قصیده‌ی کوتاه است. این اثر در سال ۱۳۷۴ در انتشارات سخن به چاپ رسیده است. در پایان کتاب، معانی واژگان دشوار، تلمیحات و اشاراتی که در میان ابیات آمده، ذکر شده است.

۱۰. «گزیده‌ی اشعار خاقانی» از دکتر عباس ماهیار، که شرح گزیده‌ای از دیوان اوست. این کتاب در سال ۱۳۷۳ توسط انتشارات قطره به چاپ رسید. شامل شرح گزیده‌ای از بیست قصیده، دوازده غزل و چند قصیده‌ی بدون شرح است.

۱۱. «سراچه‌ی آوا و رنگ» از دکتر میر جلال کزازی که شرح دوازده قصیده، یک ترکیب‌بند، شانزده غزل، نه قطعه و هفت رباعی، همراه با ذکر آرایه‌های ادبی است. این کتاب در سال ۱۳۷۶ توسط انتشارات سمت به چاپ رسیده است.

۱۲. «ارمغان صبح» از دکتر نصرالله امامی، که شرح گزیده‌ای از قصائد خاقانی بطور مختصر می‌باشد. این کتاب در سال ۱۳۷۵ توسط انتشارات جامی منتشر شده است. عمده‌ی قصاید این کتاب شامل قصایدی است که قبلاً نیز شرح شده‌اند.

۱۳. «آتش اندر جنگ» از دکتر مهدی ماحوزی در سال ۱۳۷۷، که در آن ایوان مدائن خاقانی را با قصیده‌ی سینه‌ی بختری مقایسه کرده است. در آن به طور اختصار به شرح گزیده‌ای از قالب‌های مختلف شعری در دیوان خاقانی پرداخته است.

۱-۵- روش تحقیق

روش تحقیق در نوشتن این پایان‌نامه از نوع کتابخانه‌ای است که ابتدا با مراجعه به آثار، اطلاعاتی راجع به خاقانی، زندگی و سبک شعری او بدست می‌آوریم سپس با مطالعه‌ی کتبی که آثار او را شرح کرده‌اند و با مراجعه به منابع معتبر از جمله فرهنگ‌ها و لغت‌نامه‌ها، واژگان، ترکیبات و اصطلاحات دشوار هر یک از ابیات قصاید انتخابی را در برگه‌ها یادداشت می‌نماییم و با استفاده از کتب بلاغی به شناسایی زیبایی‌های ادبی و هنری اشعار می‌پردازیم. در پایان با استفاده از تمامی یادداشت‌ها تک‌تک ابیات را شرح و تحلیل می‌کنیم.

۱-۶- سؤالات تحقیق

۱. عوامل پیچیدگی و دشواری قصاید خاقانی چیست؟
۲. صور خیال و آرایه‌پردازی خاقانی تا چه میزان به پیچیدگی اشعارش افزوده است؟
۳. معنا و مفهوم واژگان و ترکیبات و اصطلاحات دشوار در قصاید انتخابی چیست؟
۴. آرایه‌های ادبی در اشعار انتخابی بیشتر از نوع معنوی است یا لفظی؟

فصل دوم

گذری بر احوال و سبک شعر خاقانی

۲-۱- نام، لقب، نسب و زادگاه خاقانی (۵۲۰-۵۹۵ هـ. ق)

«حستان العجم افضل الدین بدیل (ابراهیم بن علی خاقانی حقایقی شروانی، یکی از بزرگترین شاعران و از فحول بلغای ایران است.» (صفا، ۱۳۵۶: ۷۷۶)

«دکتر صفا به نام‌های حستان العجم و افضل الدین اشاره می‌کند و آن را القاب شاعر می‌داند و بر این باور است که معاصران خاقانی او را پیش‌تر افضل الدین خطاب می‌کرده‌اند. نویسنده با اشاره به نوشته‌های برخی تذکره‌نویسان که نام شاعر را ابراهیم آورده‌اند با استناد به بیت:

بدل من آمدم اندر جهان سنایی را بدین دلیل پدر نام من بدیل نهاد
(همان: ۷۷)

نام شاعر را «بدیل» می‌داند.

«غفارکندلی در بحثی با عنوان لقب و نسب خاقانی با توجه به حساسیت و دل‌بستگی شاعر به قومیتش او را ترک عجمی معرفی کرده و به ابیاتی از تحفه‌العراقین استناد کرده:

زان عرضه کند به درگه فکر ترکان سخن ز خرگه فکر
ایین ترکانند خانه‌زادش خاقانی از آن لقب فتادش
ترک عجمی ولی دری گوی یلواج‌شناس تنگری گوی
(خاقانی، ۱۳۳۳: ۱۵۱)

زادگاه خاقانی شهر شروان می‌باشد و شاعر در اشعاری که سروده به گونه‌ای تناقض‌آمیز، گاهی به زادگاهش بالیده و گاه از آن نالیده و این نوسان روحی را می‌توان در سراسر عمر شاعر مشاهده کرد.» (هریسی، ۱۳۷۴: ۶۳-۶۱)